

“אהל”, שבו משתמשים לכביסה.

וצייר ליה, יצרור גרעינים אלו בחללא דבי צוארא, בחתיכת הבד, אותה חותכים כאשר פותחים את צואר הבגד, וליכריך עילויה נירא ברקא, יכרוך עליה רצועה של שיער בהמה, וטמיש ליה בנטפא חיורא, ויטבול אותה בנטף [מין בושם] לבן, (245) וליקליה, ישרוף את כל אלו. ואת האפר שיתקבל, בדר ליה עילויה, יפזר על מקום הכאב.

אדהכי והכי, בינתיים, כל עוד לא הכין את הרפואה הזו, בשעה שהוא מחזר אחר הסממנים הללו, לייתי קשיתא דאסנא, יקח גרעינים המצויים בתוך פרי הסנה, לינח פיקעא להדי פיקעא, יניח סדק של גרעין מול סדק החתך שבגופו, דהיינו, בפתח של פי הטבעת.

והני מילי, רפואה זו של האפר, היא רק לגבי פיקעא עילאה, על פי הנקב מצדו החיצוני אפשר לפזר את האפר.

אבל, פיקעא תתאה, פי הנקב למטה, בחלקו הפנימי — מאי, מה יעשה עמו?

לייתי תרבא דצפירתא דלא אפתח, יביא חלב [שומן] של עז צעירה שלא נפתחה, כלומר, שלא ילדה, וליפשר, ימיס את החלב בחום, ולישרי ביה, ויטילנו לתוך הנקב פנימה, וימשח בו את אותו המקום.

ואי אם לא יכול לעשות את הרפואה האמורה, לייתי יביא תלת טרפא, שלשה עלים של קרא דלעת, דמייבשי בטולא שנתייבשו בצל, וליקלי ישרפם, וליכדר

וניגנדר עילוי, יגלגל את הענב על האבעבועה. חיורתי לחיורתי, ענב לבן יתן לאבעבועה לבנה, ואוכמתי לאוכמתי, ענב שחור לאבעבועה שחורה.

אמר רבא: האי סימא, התנפחות של מורסה, פרוונקא דאשתא היא. סימן של חולי החמה [קדחת] הוא.

מאי אסותא, מהי רפואתה של מורסה זו?

למחייה שיתין איתקוטלי, יכה ששים פעם באצבעו על מקום הנפיחות, ולאחר מכן ליקרעיה שתי וערב, יחתוך את הנפיחות לארכה ולרוחבה.

והני מילי דבר זה יעשה רק היכן דלא חיור רישיה שראשה של הנפיחות עדיין אינו לבן, ואין המוגלה עומדת לצאת. ועל כן האפשרות היחידה לרפואת הדבר, היא בדרך זו.

אבל, אם חיור רישיה, ראשה של הנפיחות לבן — לית לן בה. אין צורך לעסוק יותר ברפואת הדבר, משום שריכוז המוגלה הלבנה בראש הנפיחות, מורה על ריפוי העצמי.

כז-ב רבי יעקב חש כאבים בפיקעא בפי הטבעת.

אורי הורה ליה רבי אמי, ואמרי לה ויש אומרים כי רבי אסי אורי ליה הורה לו, איך יתרפא מכך:

לייתי שב ביני אהלא תולנא, יביא שבע גרעינים אדומים כתולעת מן הצמח הנקרא

245. כך נראה הפירוש לפי הגירסא שלפנינו. והאור זרוע סימן ק"נ גרס "בנטפא" [וכנראה הוא נפט].

עילוייה ויפזר על אותו מקום.

ואי אם דבר זה, אף הוא לא ביכולתו, לייתי יביא משקדי חלוזני, מין חלוזן,

ואי אם לא, מיייתי מביא משח קירא, שמן זית ושעוה מעורבין יחד.

ולינקוט בשחקי דכיתנא — בקייטא. ובימי הקיץ ילבש⁽²⁴⁶⁾ בגדים קלים של פשתן שחוק, כדי שלא יתחמם גופו יותר מדאי,

ודעמר גופנא — בסיתווא. ובחורף, יתכסה בבגדי צמר גפן חמים כדי שלא יצטנן גופו.

וממשיכה הגמרא בענינים אלו, של רפואה:

רבי אבהו חש כאב באודניה באוזנו.

אורי ליה הורה לו רבי יוחנן, ואמרי ליה, ויש אומרים שהורו לו בי מדרשא, בבית מדרשא.

מאי אורי ליה, מה הורה לו לעשות?

כי הא דאמר אביי: אמרה לי אם [האומנת שלי] — לא איברי כולייתא, לא נבראה הכליה, אלא לאודנא, לרפאות בה את האוזן!

ואמר רבא: אמר לי מניומי אסיא, הרופא: כולחו שקיינו קשו לאודנא. כל המשקים מזיקין לאוזן, לבר חוץ ממיא דכולייתא, ממים של כליות.

והיאך נעשית רפואה זו של מי כליות?

לייתי כולייתא, יביא כליה דברחא קרחא, של עז קרחת, שאין בה הרבה שער כמו לכבשה, וליקרעיה, יקרע את הכליה לארכה ולרוחבה בצורת שתי וערב, ולינה יניחנה אמללא דנורא, על גבי גחלים לוחשות.

והנהו מיא, אותם המים דנפקי מיניה, שיוצאים מן הכליה, לישרינהו באודניה, ישים באוזניו, כאשר הם לא קיררי ולא חמימי אלא פשוורי. לא קרים ולא חמים אלא פושרים.

ואי לא, אם לא יכול לעשות כך, לייתי יביא תרבא דחיפושתא גמלניתא, שומן של חיפושית גדולה, וליפשר, ימיסנו, ולישרי ביה, ויטיל אל תוך האוזן.

ואי לא — למלייה לאודניה מושחא, ימלא אוזנו שמן, וליעבד שב פתילתא דאספסתא, יעשה שבע פתילות מעלים ארוכים של אספסת [שחת ירק של חיטין].

וליתי שופתא דתומא, יקח את העלין האוחזין וסובבין את השום, וליתוב ברקא בחד רישא, ישים רצועת שיער של עלי השום בקצה אחד של הפתילה, וליתלי בהו נורא, ידליק באמצעות רצועת השיער של השום, את האש בפתילות האלו, ואידך רישא, את הקצה השני של הפתילה המחוממת, מותבא באודנא, ישים באוזנו.

וליתוב אודניה להדא נורא, וישים אוזנו מול האש, ויזדהר מזיקא, ויזהר מן הרוח

246. כך פירש רש"י. אף שמלשון הגמרא "ולנקוט", משמע שישים את השמן והשעוה בתוך בגדים

ואי לא, אם לא יעשה גם כך, לייתי גובתא דקניא עתיקא בר מאה שניו, יקח שפופרת של קנה ישן שנתלש בן מאה שנה, ולימלחיה מילחא גללניתא, ימלח אותו אותו במלח סלעים עבה הדומה לשיש, וליקלי ישרפנו, ולידבק וידבק באוזנו.

וסימנך, סימן לכל רפואות המועילות לאוזן: רטיבא — ליבשתא, רפואה שיש בה רטיבות כגון מי כליות וכדומה, טובים הם לאוזן יבשה, שיש בה חולי ואינה מוציאה ליחה.

ויבשתא — לרטיבא. רפואה יבשה, כגון קנה עתיק ששנינו, טוב הוא לאוזן חולה ורטובה המוציאה ליחה.

ועתה שבה הגמרא לעסוק בעניני רפואה בשבת:

אמר רבה בר זוטרא אמר רבי חנינא: מעלין אזנים בשבת. לפעמים גידי האזנים יורדים למטה, ומתפרקין הלחיים [והלסת התחתונה יוצאת ממקומה],⁽²⁴⁷⁾ ומצב כזה נחשב לסכנה, ומותר לתקנו בשבת.⁽²⁴⁸⁾

שלא תגיע לאוזנו בשעה שהוא מחממה עם האש.

ונישקול חדא וננח חדא, וכאשר יטול פתילה אחת מן האוזן, יניח במקומה את השניה, עד שיגמרו כל השבעה.

לישנא אחרינא, אופן אחר: ואי לא — לייתי שב פתילתא ביקרא, יקח שבע פתילות, ושייף ליה מישחא דאספסתא, ימשח אותם בשמן היוצא מן האספסת,

ונייתי חד רישא בנורא, ישים את הקצה האחד באש, ואילו חד רישא את הקצה השני ישים באורניה באוזנו.

ונישקול חדא יוציא אחד, וננח חדא וישים אחד, ויזדהר מזיקא, ויזהר מן הרוח שלא תגיע לאוזנו.

ואי לא, אם לא יעשה כך — לייתי אודרא דנרא, מוך צבוע דלא משקיף, שלא חבטו וניפצו אותו, וננח בה ישים באוזנו, ולתלייה לאודניה להדי נורא, ויקרב אוזנו אל מול האש.

ומיזדהר מזיקא, ויזהר מן הרוח!

248. נחלקו הראשונים בדבר זה, אם יש בו סכנה.

— דעת רש"י ד"ה מעלין אזנים, שהוא דבר שיש בו סכנה.

— דעת הרמב"ם בפרק ב' מהלכות שבת הלכה י', שהוא מן הדברים שאין בהם סכנה. ולפיכך כתב הרמב"ם, שההיתר לעשות דבר זה, הוא רק על ידי גוי. כשאר דברים שעושין לחולה שאין בו סכנה.

אולם לשיטת רש"י משמע, שאף ישראל

אלו. אך רש"י כאמור פירש שהחולה עצמו יתכסה בבגדים אלו. וצ"ע מפשטות לשון הגמרא.

247. בהגהות וחידושים להר"ג ליפשיץ מובא, שהכונה היא לאדם שכאשר מפקק, פותח את ביותר, ופעמים אינו יכול לחזור ולסגור פיו. ודבר זה נעשה על ידי שנתפרקו לחייו. ורפואתו היא, שמגביהין אותו מן הארץ על ידי אחיזה באוזניו וכך מגביהין את כל גופו. וזהו שאומרת הגמרא "מעלין לאוזניים".

תני רב שמואל בר יהודה: ההיתר להעלותם בשבת, הוא רק כאשר מעלין אותם ביד. אבל לא בסם. לפי שאפשר להעלותם ביד, אסור להעלותם בסם, כשם שאסור להשתמש בכל תרופה, משום גזירת סממנים.⁽²⁴⁹⁾

איכא דאמרי, אולם יש האומרים, שמותר להעלותם רק בסם — אבל לא ביד.

מאי טעמא בסם ולא ביד? — כי ביד מזריף זריף. יכול הוא לפצוע עצמו ולעשות חבורה. ובכך הוא יחלל את השבת יותר מאשר נתינת הסם, שאסורה רק בגזירת חכמים. אולם כאשר נעשה הדבר על ידי נתינת סם באותו מקום, אין חשש עשיית חבורה.

אמר רב זוטרא בר טוביה, אמר רב: עין שמרדה, שיוצאת ממקומה [ונקראת "מורדת", כשם שקורין לאדם המורד, שיוצא ממקומו] מותר לכחלה, לתת בה סם כחול, ולהשיבה למקומה בשבת על ידי רפואה זו.

סבור מיניה, הבינו את דבריו, כי הני מילי, היתר זה לתת את הסם והכחול בשבת, הוא דשחקי סמנין, רק כאשר נעשו הסממנים והם כבר נמצאים כאן מאתמול. אבל משחק,

לשחקם ולעשותם בשבת, ואתווי להביאם לכאן דרך רשות הרבים — באופן זה לא הותר הדבר, כיון שאין זו סכנת נפשות, אלא רק סכנת עיוורון.⁽²⁵⁰⁾

אמר ליה החווא מרבנן, אחד מן החכמים ורבי יעקב שמיה: לדידי מיפרשא דבר זה נתפרש לי מיניה דרב יהודה: אפילו מישחק, שחיקת הסממנים בשבת, ואתווי העברתם דרך רשות הרבים — מותר.

רב יהודה שרא למיכחל עינא, התיר לתת כחול בעין שמרדה, בשבת.

אמר לחו, הורה רב שמואל בר יהודה לחכמים: מאן ציית ליהודה — מחיל שבי? מי ששומע ומציית ליהודה, הרי הוא מחלל שבת!

לפנה, חש רב שמואל בר יהודה עצמו, בעיניה בעיניו.

שלח ליה לשאול לרב יהודה: האם שרי מותר לי לכחול העין בשבת, או אסיר?

שלח ליה רבי יהודה את תשובתו: לכולי עלמא שרי, מותר, אבל לדידך, לך אסיר,

יכול לעשות זאת, כיון דהוי סכנה [ועיין אגלי טל סימן ל"ח סעיף כ"ט].

249. [שהרי גזרו חכמים על הכנת ונטילת רפואות, שמא יבוא לשחוק סממנים בשבת, ויעברו על איסור מלאכת טוחן].

250. כך פירש רש"י. והוכיחו מכך הראשונים [עיין רמב"ן ור"ן] שכאשר ישנה סכנת אבר, אף שאין מתירין מחמתה מלאכות דאורייתא, מתירין

מלאכות דרבנן — אפילו על ידי ישראל! שהרי אף אם שחקו סממנים מאתמול, אסור הדבר מדרבנן לפי ששבות הוא [חייב שביתה ואיסור מלאכה], שהרי אסרו לתת סממנים גזירה שמא ישחוק. ומשמע, שבמקום סכנת אבר, אף ישראל מותר בדברים שהם שבות דרבנן.

וכיון שבמקום סכנת אבר התירו לישראל שבות דרבנן, כל שכן שהותרה אמירה לגוי במלאכה גמורה. לפי שחמור שבות בישראל, ממלאכה גמורה של גוי.

למחר, נפק יצא מר שמואל ודרש לפני התלמידים: עין שמרדה — מותר לכוחלה בשבת. (253)

מאי טעמא, מדוע מותר דבר זה, והרי אין זה סכנת נפשות? — משום דשורייני דעינא, מאור העינים, באובנתא דליבא, בעורקי ובטרפשי הלב, תלו [תלוי], (254) ומשום כך יש לחשוש שמא חולי העין ישפיע על הלב, ויגיע לכדי סכנה.

משום שאתה אסרת, וערעת על דברי, (251) ולא היה לך לעשות כן, היות וכי מדידי הוא, האם מעצמי התרתי זאת? והרי הלכה זאת שאמרת, שיטתו דמר שמואל היא, שממנו קיבלתי להתיר, דהיא אמתא, מעשה באותה אמה דהואי בי מר שמואל, שהיתה בביתו של מר שמואל, דקדחא לה עינא, לקתה בחום בעין [דלקת] בשבתא. צורחא אותה השפחה במשך כל השבת, וליבא דאשנח בה, ולא שמו לב לצעקותיה, ומחמת חליה פקעא עינא, יצאה עינה. (252)

אם כן יש בכל סכנת נפשות.

253. בדברי הראשונים כאן [ראה רמב"ן ר"ן רא"ש ועוד] מתבאר שכמה דרגות ישנם, בדברים שעושים לחולה בשבת. א. במצב של סכנת נפשות — עושים הכל להצילו בין גוי ובין ישראל, בין מלאכות דרבנן ובין מלאכות דאורייתא ב. סכנת אבר — מלאכות דאורייתא נעשות על ידי גוי. ומלאכות דרבנן נעשות על ידי ישראל.

ג. חולי בעלמא [בלא סכנת אבר] — צרכי נעשים על ידי גוי, אפילו במלאכות דאורייתא, אבל לא על ידי ישראל — אפילו מלאכות דרבנן [הרא"ש מסתפק בזה ונשאר בצ"ע. ובשו"ת הרשב"א ח"ג סימן רע"ב נקט שמותר על ידי ישראל].

ד. מיחוש בעלמא [לא סכנת אבר ולא מחלה] — אין מתירין לו כלום! ולא עוד, אלא אפילו דברים המותרים לבריא, אסורים לו [כאשר נעשים לצורך מיחוש]. כיון שמוכח מתוך מעשיו, שעושה זאת לצורך רפואה.

254. כך פירש רש"י. ובתוס' פירשו, שראיית העינים תלויה בהכנת הלב. לפי שרואה אדם

251. יש להבין, מהו החילוק בין רב שמואל בר יהודה לשאר בני אדם. שרק לו אסור הדבר.

בטוש"ע י"ד סימן רמ"ב סעיף ל"א מבואר כי חכם שאסר דבר, יכול מורה אחר לישא וליתן עמו עד שיחזור מהוראתו. ואם חזר בו, מועילה החזרה לגבי אחרים. אך לגבי החכם עצמו, אין החזרה מועילה.

ורין זה, ביאר העבודה עבודה, הוא משום דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא. וכיון שכך, נאסר הדבר על עצמו לעולם, ולא מועילה חזרתו.

אולם היעב"ץ כתב, שודאי לא נתכוין לאסור עליו את הדבר ממש מדין שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, או מצד שקיבל חומרא זו על עצמו, שהרי לא היתה זו אלא טעות בדין. ולא נתכוין לומר לו כך, אלא להקניטו על שהתריס כנגדו בתחילה.

252. גירסת הרמב"ן: ומתה! ולפי זה מובן המשך דברי הגמרא "דשוריינא דעינא באובנתא דליבא תלו" [מאור העינים תלוי ואוחז בטרפשי הלב] ומשמע שחולי העינים פגע בליבה, ומתה. ומחמת כן התיר רב יהודה לכוחל עינים בשבת. והוכיחו מכך הראשונים [רמב"ן ור"ן] שמשום סכנת אבר, אין מחללין את השבת אלא

ליה עינא, החש כאב בעינו ואתי עילויה אישתא, דולקת עינו וחמה — כולחו, כל המיחושים הללו, בי בני — סכנתא, סכנה להיכנס כאשר חולים בהם, לבית המרחץ!

והכלל לנטילת רפואה, כך הוא:

חמה, אכילת צנון מועילה לחולי החמה. ופילקא, אכילת תרד מועיל לצינא להתקררות.

וחילופא, וחילוף הרפואות זו בזו, כגון צנון להתקררות — סכנתא! משום שהצנון מוסיף קור, והתרד — חום.

חמימי, דברים חמים מועילים לעקרבא לעקיצת עקרב, וקרירי דברים קרים — לזיבורא, לעקיצת צרעה.

וחילופא, החלפת הרפואות הללו זו בזו — סכנתא!

חמימי מים חמים (255) מועילין לסילוא, לרפאות תחיבת קוץ, על ידי השרית המקום הנגוע בתוכם. (256)

וקרירי מים קרים מועילים לחספניתא, כט-א לסדקים שבפני האדם. (257)

וחילופא, החלפת הרפואות הללו זו בזו — סכנתא!

ודנה הגמרא: כגון מאי, על איזה חולי העין מחללין את השבת?

אמר רב יהודה:

א. כגון שיורד מן העין רירא ריר.

ב. דיצא — תחושת כאב חד, כעין דקירה, בעינו.

ג. דמא — עיניו שותתות דם.

ד. דימעטא — עיניו דומעות יותר מהרגיל.

ה. וקידחא — קודחות עיניו חום.

ו. ותחלת אוכלא — חש בתחילת מחלה בעינו.

לאפקי סוף אוכלא, למעט היכן שהמחלה כבר בסופה, ומתרפאת. אך עדיין יש מעט חום, ופצוחי עינא, שהרוצה לכחול עיניו כדי לשפר את ראייתו — לא הותר הדבר בשבת.

וממשיכה הגמרא בעיניו רפואה, בלא קשר להלכות שבת.

אמר רב יהודה: זיבורא, עקיצת צרעה, ודהרוזיה סילוא, נתחב לו קוץ בבשרו, וסמטא, יש לו נפיחות של מוגלה, ודכאיב

דברים כפי שמבין בליבו [ואינו מובן מה ענין סכנה שייך בכך?]

255. כך פירש רש"י. והר"ח פירש, שאכילת דברים חמים מועילה לדבר זה.

257. מכל מקום, צריך הוא לנגב מים אלו, שאם לא כן לא תועיל רפואתו. כיון שהמים מעלין על פניו סדקים. כמבואר בשולחן ערוך אור"ח סימן ד' סעי' כ'.

256. ואף שלעיל נאמר בגמרא "סילוא בי בני — סכנתא" כלומר, מכה זו של קוץ אסורה